

kultur i dagens Danmark, eller at dansk faghistorie fremstår som et rimeligt velordnet hus. At påstå noget sådant må tværtimod betegnes som en gang be-
sværgende retorik. Med hvilken metafor kan historiefagets kendetegn da ind-
fanges? Man kan heller ikke – mener vi – ligne dansk faghistorie med en slag-
mark. Det ville forudsætte, at faget i dag fungerede som et aktivt og engage-
rende diskussionsfællesskab, men der er alt for få indtrængende og
overgribende debatter til at kunne retfærdiggøre brugen af et sådant billede.

I stedet har vi valgt at ligne dansk faghistorie med et babelstårn. Begrundel-
sen er, at der i dag hverken bliver samarbejdet eller kæmpet om, hvordan de
overordnede rammer for faget skal være, tværtimod virker det fragmenteret
og spredt for alle vinde. Der findes en sand mangfoldighed af projekter og til-
gange, men ikke megen udveksling eller sammenhæng på tværs. For os at se
giver det derfor god mening, at titlen på nummeret fæstner opmærksomheden
ved det forhold, at den nuværende mangfoldighed også har haft sin pris.

Dette temanummer er redigeret af Bernard Eric Jensen, Claus Møller Jørgen-
sen, Jens Chr. Manniche, Anne Sørensen og Kenn Tørbensen.

Omslagsillustration til Erik Lund, *Verdenshistorie*, 1963.

Fagets dobbeltansigt

– videnskab og politik i dansk faghistorie

Bernard Eric Jensen

Der er fra tid til anden blevet gjort status over dansk faghistorie. En sådan op-
gørelse står fx at læse i den fremstilling af *Den videnskabelige Kultur*, der ud-
gjorde bind syv i samleværket *Danmarks Kultur ved Aar 1940*. Den blev offentlig-
gjort i 1943 og indledtes således:

Det gælder Historie mere end de fleste andre Videnskaber, at den har et Dobbeltansigt. Indadtil har den Blikket ufravendt rettet mod Sandheden, Erkendelsen, den nøjesende og retfærdige Forstaaelse af, hvad der egentlig er sket. Den, der tjener Klio, »Musen med den alvorlige Pande«, maa hærdte sit Sind mod Lidenskab og Frygt, maa sætte al sin Vilie ind paa at drage Sandhedens Honning ud af Kilderne, det være sig Foliaer og Pergamenter eller Aviser og Regeringsakter. Han har kun een Herre, og det er Erkendelsen. Men udadtil – ingen Videnskab er som Historien blevet taget i det levende Livs Tjeneste. De Resultater, der blev Frugten af Videnskabens Cellerarbejde, er blevet omformet til Partiprogrammer, er skrevet paa Faner, der vajede over marcherende Masser, har tændt flammende Lyn for et Folk og har sænket det ned i Mørke. I en Nations glædeste og sorte-
ste Timer har Historien rakt den sin Haand, til Jubel, til Kamp, til Trøst. Derfor er Historieforskningen og Historieskrivningen en stor og betroet og farlig Gerning. Derfor maa den, der vil studere deres Udvikling i en bestemt Periode, altid have Blikket rettet baade mod det ene og det andet, mod Arbejdet for Sandhedens Erkendelse og mod Frugterne, der blev rakt Folket (Engelstoft 1943, 155).

Og den blev rundet af på denne måde:

Den danske Historieforskning staar i Øjeblikket [1940] vel rustet baade med Midler og med Personligheder. Men dens Opgaver er i Sandhed ogsaa store. Den tjener som altid et dobbelt Maal. Lykkelig den, der bringer Erkendelsen blot et Hanefjed videre. Tifold lykkeligere den, der gennem Fortiden rækker Nutiden en Styrkedrik og lægger Staal i de Sind, der i Fremtiden sejt og urokkeligt skal værges, hvad vi aldrig vil miste. Jo mere vi véd om det, vi har, og om hvordan vi fik det, des inderligere vil vi vokse sammen med det i de onde Tider (Sst., 165).

Statusopgørelsen var skrevet af Povl Engelstoft (1876-1961), redaktør af *Dansk biografisk Leksikon* (1933-44) og medforfatter til universitetslærebogen *Haandbog i Danmarks politiske Historie* (1934). Han så denne dobbelte opgave som den røde tråd gennem fagets udvikling, kaldte *Danmarks Riges Historie* (1896-1906) for »en ny videnskabelig og folkelig Landvinding« og overvejede, om hans egen generation havde »givet Folket et Værk, der i Betydning svarer til *Danmarks Riges Historie*.« Når faget afslutningsvis gøres til »en Styrkedrik« i »de onde Tider«, melder det spørgsmål sig, om denne tale om fagets dobbeltansigt skal tilskrives den særlige situation, der forelå under besættelsen.

I det levende livs tjeneste

Videnskabeliggørelsen af historiefaget satte for alvor ind i sidste tredjedel af 1800-tallet, og den nye faglige selvbevidsthed spores i Engelstofts udsagn om, at historikeren »kun [har] een Herre, og det er Erkendelsen« og bliver lykkelig, når han »bringer Erkendelsen blot et Hanefjed videre.« Her gentog han for så vidt blot, hvad der stod at læse i § 99 af Erslevs *Historisk Teknik* (1911). Men faget var ikke dengang en afsondret og selvtilstrækkelig profession. Datidens historikere arbejdede ud fra en forventning om, at deres virksomhed skulle indgå »i det levende Livs Tjeneste«, og derfor satte samtidens udfordringer deres tydelige præg på historikernes forskning- og formidlingsaktiviteter.

Edvard Holm (1833-1915) skiftede forskningsfelt som følge af 1864. Oprindeligt var hans interesser koncentreret om den klassiske oldtid, men fra slutningen af 1860'erne begyndte han at hellige sig nyere dansk historie. Skiftet havde sin baggrund i et samtidsanliggende: han ville sætte de nationalliberales tænkning og handlinger i perspektiv ved at indkredse de normer, der havde været gældende inden for den enevældige danske stat. A. D. Jørgensens (1840-97) virke som historiker lader sig heller ikke forstå uden at medtænke hans engagement i samtidens problemer, og hos ham bliver det tydeligt, hvorledes et fremtidshåb kan virke tilbage på udforskningen og fremstillingen af fortiden. Han var optaget af, hvorledes spørgsmålet om den fremtidige grænsedragning i Sønderjylland ville blive håndteret, og for at sikre, at det kunne ske på et ædrueligt grundlag, satte han sig for at række – som han sagde – sine landsmænd »en bedsk Lægedrik.« Han udviklede en flerperspektivisk tilgang til grænselandets historie, idet han pegede på modpartens 'relative ret', og hans *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie* (1882) gjorde afslutningsvis op med forestillingen om 'en historisk ret' til en bestemt del af landsdelen på denne måde:

Guds Veje er uransagelige. Den tunge Tilskikkelse, han sendte det danske Folk [i 1864], har til visse i mange Maader været til Styrkelse og Vækkelse, til Inderliggørelse i Kærlighed til Fædrelandet, til Styrkelse af Folkets bløde og svage Sind og til Udvikling af dets rige aandelige Evne. (...) en endelig Afslutning af dette Lands omskiftelige Historie (...) bør da blive et Pant på varig Fred og god Forstaaelse mellem beslægtede Folk nord og syd for den nationale Grænse, der er sat af Aarhundreders Udvikling, og som det ikke er vor Sag nu at gaa i Rette med (Jørgensen 1915, 533).

Også Kristian Erslev (1852-1930) var helt på det rene med, at der indgik en politisk dimension i hans faglige virksomhed, og han erklærede i 1906, da han blev opstillet som folketingskandidat, at hans virksomhed som universitetsmand var baseret på Det radikale Venstres grundsyn. Spørgsmålet om fagets samfundsnytte tog han især op i afhandlingen om *Historieskrivning* fra 1911 – det skrift, der formentlig inspirerede Engelstoft til at tale om fagets dobbeltansigt. Der blev her skelnet mellem den nytte, som henholdsvis en historieskrivning og en historieforskning har: den førstes virkning er mere direkte og massiv, den andens indirekte og afledet. Det var sidstnævntes opgave at fremme en realistisk og illusionsløs forståelse af menneske- og samfundslivet. En faghistoriker skulle – som Erslev så det – være såvel en historieforsker som en historieskriver, og da han i 1911 skulle gøre status over *Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie*, tog han følgelig også spørgsmålet om fagets brugsværdi op:

Maaske vil en senere Tid sige, at dette Slægtled ikke er naaet til et stort samlet Syn på vor Fortid, og at det derfor ikke ret har haft Øje for den dybe Forbindelse mellem vort Folks Fortid og dets Fremtid; men saa vil man heller ikke glemme, at dette hænger sammen med den Tid, vi har virket i. Vi er vokset op under Indtryk af det store Sammenbrud af det tidligere Slægtleds Stræben; vi har levet i en Tid, hvor gamle Idealer er blegnede og nye endnu ikke har formaaet at samle hele det danske Folk i enig Stræben. Dette har mærket vore Studier og hele Syn paa Fortiden; det har ført os til først og sidst at søge og udtale den nøgne og usminkede Sandhed. (...) Men jeg haaber og tror, at Eftertiden vil dømme, at netop derved har vor Historieskrivning givet vægtige Bidrag til det danske Folks Selvforstaaelse og Selvbedømmelse (Erslev 1911c, 218-19).

Historikergenerationen bag *Danmarks Riges Historie* var ikke kendetegnet ved faglig konsensus, den delte på ingen måde politisk ståsted, men den var fælles om at bruge faget til at bearbejde samtidens politisk-kulturelle udfordringer. Også den efterfølgende generation, som Engelstoft tilhørte, var intenst optaget af at udforske »den dybe Forbindelse mellem vort Folks Fortid og dets Fremtid.« Det ses tydeligt hos to af generationens mest markante profiler: Erik Arup (1876-1951) og Vilhelm la Cour (1883-1974). Begge så sig selv som elever af Erslev og videreførere af hans kildekritiske metode, men var fagligt vidt forskellige. Også politisk udgjorde de et sæt modpoler: Arup var frisindet radikal, la Cour nationalkonservativ. Men begge brugte deres faglige kunnen til at præge den offentlige mening gennem bl.a. udgivelsen af en samlet fremstilling af landets og folkets historie. Når Arups *Danmarks Historie* (1925-32) vakte så meget postyr i samtiden, skyldtes det, at i den var fag og politik helt åbenbart vævet ind i hinanden. Arup var ikke kun radikal i sin brug af kildekritikken, men gennemførte også en radikal omtolkning af dansk historie med det formål at fremme udviklingen af en folkelig-materialistisk, fordomsfri og fredselkende indstilling. La Cours *Danmarks Historie* (1937-40) var ikke fagligt nydannende som Arups, men gennem sit billedvalg og -tekster gik den formidlingsmæssigt nye vej. Hos la Cour var fag og politik også flettet sammen. Værket blev indledt med en dialog mellem »Stenen, Jorden og Danmark«, hvori vendepunkterne i dansk historie blev markeret, og det blev afsluttet med kapitlet *Udad tabt* –

indad vundet?, hvor la Cour beskrev den opløsning af det danske folks karakter, som kampen mellem brandesianismen, grundtvigianismen og indre mission havde ført med sig, og som havde bestemt »vor Skæbne som Folk (...) helt indtil 1940.«

Det var Arup, der præsenterede det nye Institut for Historie og Samfundsøkonomi for offentligheden i en kronik i Politiken i december 1927, men den egentlige drivkraft bag projektet var P. Munch (1870-1948). Han havde gennem mange år ønsket at knytte historie- og samfundsvidenskaberne nærmere til hinanden for derigennem at gøre dem brugbare i samtidens politik, og oprettelsen af instituttet var et forsøg på at føre denne idé ud i livet. I sine *Erindringer* beskrev han sigtset således:

I 1926 fik jeg oprettet Institut for Historie og Samfundsøkonomi. Det var min Opfattelse, at det Stof, der foreligger om Begivenheder og Forhold i den nyeste Tid, er saa rigt, at der er en vis Mulighed for derfra at hente en Opfattelse af den nærmeste kommende Tids Udvikling og for ved Fremstilling af denne at øve en vis Indflydelse paa Begivenhedernes Gang. (...) de to Opgaver, jeg sigtede mod; den ene var at tilvejebringe en større Fremstilling af Danmarks Historie efter 1864, den anden var Fremstillingen af de sidste Aartiers internationale Udvikling (Munch 1964, 86).

Institut for Historie og Samfundsøkonomi kom til at danne rammen for meget af den forskning, som historikere uddannet i 20'erne og 30'erne udførte, og det var en ramme, hvor historiefagligt arbejde og politisk engagement ofte fremstod som to sider af samme sag. Det var imidlertid ikke den eneste sammenhæng, hvor den opkommende generation fik etableret en sammenhæng mellem forskning i fortiden og en analyse af samtiden. I 1934 blev Historikergruppen dannet og havde bl.a. Erik Bach (1915-58), Troels Fink (f.1912), Johan Hvidtfeldt (1908-79), Ib Koch-Olsen (1914-95), Erik Rasmussen (1917-95), Roar Skovmand (1908-87), Alex Steensberg (f.1906) og Kjeld Winding (1911-93) som medlemmer. Den blev med årene optaget af at bekæmpe den omsiggribende nazisme og antiparlamentarisme, og da besættelsen var blevet en realitet, satte den sig for at forsvare den danske kulturarv og bidrage til den demokratiske oprustning ved at udgive en serie bøger om *Vi og Vor Fortid*. I den indgik Steensbergs *Den danske Landsby* (1940), Windings *Danmark for 100 Aar siden og nu* (1940) og Skovmands *Dansk Nationalfølelse genspejlet i Fædrelandssange* (1941); et af bindene behandlede *Danske Historieskrivere* (1942), og i Bachs afsluttende artikel om *Nutidens Historieskrivning* blev gruppens credo fremlagt. Det lød:

Mange mener, at Historikeren ikke har Ret til at vurdere ud fra personlige Anskuelser, men det er ikke rigtigt. Han har som enhver anden Borger Ret til, ja mange vil endog mene Pligt til at tage sit Standpunkt til de Problemer, der beskæftiger os alle; og dette vil naturnødvendigt øve Indflydelse paa hans Bedømmelse af Fortiden. Hvad Historikeren ikke maa, er at øve Vold paa de Kendsgerninger, der kan fastslaa ad videnskabelig Vej, men vurdere at han ikke lade være med, naar han skal skrive et Folks Historie. (...) Historieskrivningen er den Gren af Litteraturen, der har størst opdragende Værdi, fordi den genspejler den svundne Tids Virkelighed og beskæftiger sig med dens alvorligste Problemer og ikke gengiver blot en Fantasiverden. Den alene kan give Menneskene Mulig-

heden for at se Nutidens Fænomener under Evighedens Synsvinkel og hindre dem i at lade sig knuse af de store Begivenheder eller værre endnu: opgive at faa Mening i det hele og lade fem være lige (Bach 1942, 113-15).

Engelstoft havde – som jeg ser det – fat i noget aldeles afgørende, da han i 1943 pegede på historiefagets dobbeltansigt: en stræben efter at honorere de videnskabelige normer gik hånd i hånd med forsøget på at bruge faget »i det levende Livs Tjeneste«. Det blev i Axel Linvalds (1886-1965) artikel om *Vor Historieskrivning og dens nationale Opgaver* fra 1938 formuleret på denne måde: »det bliver vor Historieskrivning Pligt og Kald – i sandhedskærlig Stræben mod stadig mere omfattende Forstaaelse af vor Fortid – (...) at hjælpe Nutidsslægten frem til Forstaaelse af dens Gerning som Led i Slægternes Stræben« (Linvald 1938, 21).

Det var gennem opfattelser som disse, at datidens historikere fik etableret en forbindelse mellem deres fortidsfortolkning, samtidsanalyse og fremtidsforventning, og det er i den sammenhæng, at meget af det daværende historiefags livskraft og dynamik skal findes. Ikke alle – viser Bachs udsagn – accepterede, at historievidenskab og politik blev vævet ind i hinanden, men det synes dengang mere at have været normen end undtagelsen, at danske historikere brugte deres fag til at bearbejde og perspektivere samtidens udfordringer.

En modgift mod ensidighed og snæversyn

Historikergruppen fortsatte sin virksomhed efter 1945. Den udgav en serie bøger om *Vor Tids Verden* og satte sig dernæst for at udarbejde en ny danmarkshistorie, hvor den styrende idé skulle være – med Finks ord – »at det er det arbejdende folks historie, ikke statshistorien, vi skal skrive, altså folkets opdragelse til deltagelse i det offentlige liv« (Skovmand 1981, 194). Samtidig satte gruppen på at være formidlingsmæssigt på niveau med la Cour. Den oprindelige plan var, at Danmarkshistorien skulle skrives kollektivt, men det blev ændret. Forfatterens navne skulles nævnes, men der blev stillet krav om, at den enkelte »måtte underordne sig helheden«, og at for at sikre »et helhedspræg fik redaktionen fuld rådighed over manuskripterne.« *Historikergruppens Danmarkshistorie* (1950-51) fik Hvidtfeldt, Koch-Olsen og Steensberg som redaktører og blev en stor salgssucces, men fagligt normdannede blev den ikke.

Det blev derimod de markeringer, der fremkom i debatterne mellem forfatteren Martin A. Hansen (1909-55) og to historieprofessorer i begyndelsen af 50'erne. Han havde længe været på kollisionskurs med dansk faghistorie, i 1940 pegede han fx i en kronik om *Folkets Danmarkshistorie* på den skadelige indflydelse, historiefaglig forskning havde haft på skolens historieundervisning. Hans angreb på hvad han så som en overdreven tro på videnskaberne blev fortsat og videreudviklet i *Leviathan* (1950), hvor han ville vise, at:

Naar Forskeren vender sig og ser paa Historien falder den død om. Hans Blik er dræbende ligesom Medusas. Forskeren kan dog trøste os med at den Historie man umiddel-

bart saa som levende slet ikke var sand. (...) Historien maa være en afsluttet Fortid, dens Kendsgerninger ligge som ubevægelige Lig for at Forskeren paa forsvarlig Maner kan gøre dem til Objekter (Hansen 1950, 107-8).

Opgøret med faghistorien gik på både indhold og form: den prioriterede den kildekritiske metode højere end arbejdet med den meningsbærende syntese og brugte fremstillingsformer, der alene talte til intellektet. I *Videnskab og livssyn* (1952) tog tre fagfolk Martin A. Hansens udfordring op, en af dem var Povl Bagge (1902-91). På flere punkter var der ingen afgørende uenighed mellem dem; Bagge medgav, at en historikers forhold til sit stof altid må blive personligt, og at æstetiske, moralske og religiøse værdier uundgåeligt vil spille en rolle i historieforskningen. Uenigheden blev derimod åbenbar, så snart den historiske relativisme kom på dagsordenen. Den ønskede Martin A. Hansen at tilbagevise og overvinde, hvorimod Bagge søgte at påvise, at historismen var den sejrende retning inden for historieforskningen, og »hvor historismen trænger frem« – påpegede han – »finder man også den historiske relativisme.« Og da Bagge afslutningsvis skulle indkredse, hvad han så som fagets brugsværdi, var det de samfundsmæssige virkninger af relativismen, han pegede på:

ved at vise, hvor kompliceret fortidens samfundsliv var, ved at gøre det klart, hvor mange nuancer der, også i de handlende personer, fandtes mellem sort og hvidt, kan historie-

Povl Bagge, en nøglefigur i efterkrigstidens danske faghistorie.

forskningen øve sin vigtigste, indirekte opdragende indflydelse i samfundet, som en svag, men stadig virkende modgift mod ensidighed og snæversyn (Bagge 1952, 84).

Martin A. Hansen takkede behørigt Bagge for »den fyldige Redegørelse for den moderne Historieforskningens Synspunkter«, men fagmandens svar afholdt ham ikke fra igen at gå til angreb på dansk faghistorie. Det skete i december 1954 i to kronikker i Berlingske Aftenavis om Palle Larring og hans bog *Danmarks Haab og Horn*. Han blev i kølvandet heraf indfanget i en fejde med Aksel E. Christensen (1906-81) – en strid, der udviklede sig til, hvad begge betragtede som »et Principopgør mellem Historiker og Digter.«

I sine kronikker havde Martin A. Hansen to sigtelpunkter. Han ville have dansk faghistorie pillet ned af piedestalen ved at blottlægge dens defekter: den blev fx sammenlignet med »en Prokrustesseng«, hvori fortidens personer blev maltrakteret, og han pegede på, at faghistorikere manglede væsentlighedskriterier, eftersom de behandlede fortiden som »et Kontor for fundne Sager, der egentlig alle er lige gyldige.« Han ville endvidere have, at digternes arbejde med historisk stof blev taget alvorligt også af fagfolk: »Historikerne« – sagde han – »er ikke Historien« og protesterede derfor imod, at historieprofessoren forsøgte at »puffe Digterne bort fra Værkstedet og ind i Legestuen.« Som han så det, var »der i Smedjen (...) Brug for begge Smede, Forsker og Digter«; og der ville være plads til begge, hvis det blev accepteret, »at Historien er til i Aktualiteten, den rejser sig gennem Skikke, Traditioner, Arv, Magt som en Vildmark i Nuet.«

Aksel E. Christensen gik skarpt i rette med, hvad han kaldte »denne famøse Mandejævning mellem Digteren og Historikeren.« Han fremhævede, at Martin A. Hansen slet ikke havde forstået »Historieforskningens Væsen«, men ønskede dog ikke at gøre indgreb i hans eller andres »selvfølgelige Ret og Frihed til at kæmpe for deres private Historiesyn.« Det afgørende for ham var at få blotlagt »den faktiske Kløft« mellem digter og historiker, der gik tilbage til en forskel i holdningen til kildekritik og kendsgerninger, rationel erkendelse og brug af fantasi. Normalt var der ingen konflikt mellem dem, fordi – som han sagde – »Digterens Opgave og Vej er en ganske anden«, og »Digteren [tager] først rigtigt fat der, hvor Historikeren holder op.« Men de kom på kollisionskurs, så snart digteren begyndte at skrive »Værker, han vil have anerkendt som Historie«, og her fastholdt han historikernes »Ret til selv at bestemme, hvad de vil anerkende som Historie.«

Striden med Martin A. Hansen fik sat to forhold på plads: politisk blev dansk faghistorie koblet sammen med en relativistisk og anti-dogmatisk tænkning, kompetencemæssigt blev grænsen mellem at være fag- og amatørhistoriker klart markeret. Bagge og Christensen fremstod som allierede i deres forsvar af faghistorien, men egentlig var de langt fra enige. Christensen gik i skranken for en nærmest Arupsk form for kendsgerningspositivisme – en position, historisten Bagge hverken kunne eller ville forsvare. Bagge vedgik, at en stillingtagen til samfundsmæssige værdier indgik som et uomgængeligt element i al historiefaglig virksomhed – et moment, Christensen tilsyneladende

ikke tillagde nogen større betydning. At striden med Martin A. Hansen blev set som en afgørende fagpolitisk markering fremgår af det foredrag, Johan Hvidtfeldt holdt i 1959 i anledning af 50-året for oprettelsen af Dansk historisk Fællesforening. I det kom han også ind på Hansens angreb på faghistorikerne for deres »svigtende evne til at skabe forbindelse mellem forskningen og den jævne mands trang til historisk viden, historisk oplevelse«, og han forsvarede fagets udøvere ved i hovedsagen at gentage, hvad Bagge havde skrevet i 1952. Det skete med denne begrundelse:

De anskuelser, som Bagge (...) har formuleret, vil vist nok kunne tiltrædes af de fleste danske historikere af idag [1959]. Der vil selvfølgelig være mange nuancer i toneføringen hos de forskellige, næppe væsentlige uoverensstemmelser, når det gælder det principielle (Hvidtfeldt 1959, 376).

At adskille videnskab, livssyn og politik var – som Bagge så det – ikke muligt, og derfor burde faghistorikere vedgå, at værdimæssige valg indgik i en historiefaglig virksomhed; selv så han sig som fortaler for et humanistisk og anti-autoritært værdisæt. Sammenhængen mellem videnskab, livssyn og politik blev imidlertid brudt i 60'erne. I *Hvad er historie?* (1963) angreb H. P. Clausen (f.1928) indirekte Bagges position ved at hævde, at historieforskerens livssyn ikke udgjorde en bestemmende faktor i forskningsprocessen. Han lå her på linie med sin norske kollega Ottar Dahl (f.1924), der i *Införing i historieforskningens metodelære* (1964) stipulerede, at forskning skulle holde sig fri af ethvert socialt engagement og alene stræbe efter sandheden for dens egen skyld. I 1969 udgav Historisk Forening ved Aarhus Universitet et skrift med titlen *Hvad skal det nytte?*, og heraf fremgik det, at flere universitetshistorikere var af den opfattelse, at deres fag ikke var til nogen nytte. Samme år holdt Jens Engberg (f.1936) i Jysk Selskab for Historie et foredrag om *Historiens nytte*, og det viser de konsekvenser, der blev draget af Bagges relativisme:

At der er krise for historieforskningen, (...) forekommer mig tydeligt. (...) krisens årsag synes jeg er let at få øje på. Den findes netop i den stadigt gentagne påstand, at historisk fortolkning og fremstilling ikke er generaliserende, kun har gyldighed for historikeren selv, og at historien må skrives om igen og igen. (...) historien har mistet troen på nogen sinde at kunne komme til resultater, som har andet end temporær interesse. Færre og færre historikere tror på, at deres videnskab kan bruges som retleder for menneskelige handlinger, at historien har nogen social funktion, andet end måske den rent underholdende. (...) Historiens dyrkere bør med stolthed, men også med ydmyghed, tage den ære og byrde på sig, at de accepterer deres fags komplette uanvendelighed til noget praktisk formål. (...) Man må gøre sig klart, at fortiden kun kan undersøges, når man kun har det ene formål med undersøgelsen, at foretage den for fortidens egen skyld (Engberg 1969, 4, 5 og 9).

Uanset om man som Clausen forsøgte at afvise relativismen eller som Engberg at udbygge den blev resultatet det samme: faghistorikere skulle forpligtes til at holde sig på afstand af samtidens politiske kampscener. At Bagges relativisme var blevet normdannende i efterkrigstidens danske faghistorie betød dog ikke, at alle i historikermiljøet tog udgangspunkt i en sådan tænkning. Det fremgår

fx af periodens mest omfattende historieprojekt: udgivelsen af *Politikens Danmarks Historie* i 14 bind fra 1962-66.

Projektet har tre interessante kendetegn. For det første blev det redigeret af to folk fra faghistoriens periferi: Hal Koch (1904-63) var professor i kirkehistorie og John Danstrup (1919-92) knyttet til dagbladet Politiken som udenrigsredaktør. De havde ud over et større historisk forfatterskab det til fælles, at de begge var særdeles optaget af folkelig oplysningsvirksomhed såvel som samtidens store udfordringer. For det andet er projektet kendetegnet ved, at ingen centralt placeret universitetshistoriker blev brugt som forfatter. Redaktører og forlag satsede på fagfolk, der havde demonstreret deres kunnen som historieformidlere i andre sammenhænge end på universitetet, og derfor gik en del af forfatterne fra *Historikergruppens Danmarkshistorie* også igen. For det tredje viser Kochs og Danstrups *Introduktion til Danmarks Historie* fra 1962, at det fremstod mere som et Martin A. Hansensk end som et Baggesk projekt. Der blev lagt op til, at værket skulle tale til såvel læsernes hjerner som deres hjerter: det skulle være identitetsdannende, idet fremstillingen af fortiden skulle gøres »så levende, at den også (...) bliver et led af vor egen tilværelse.« For Koch og Danstrup var målet ikke at få spredt en modgift mod ensidighed og snæversyn, de ønskede tværtimod at være med til at tackle en af samtidens store udfordringer. Om denne hed det i introduktionen:

Alt tyder på, at vi står over for afgørelser af største rækkevidde – vi tænker naturligvis på en tilslutning til det øvrige Europa. Netop i denne situation er det betydningsfuldt, at vi forstår os selv som folk, ved noget om, hvad vi har skabt og hvad vi kan bringe ind i det store fællesskab – men også hvad vi mangler, og hvor vore svagheder ligger. Det lærer man nu engang kun at forstå ved at vide grundig besked om fortiden (Koch & Danstrup 1962, 5).

Samfundsrelevans

Det var ikke kun faghistorikere som Engberg, der proklamerede, at historiefaget var uden brugsværdi, samme opfattelse havde også fæstnet sig blandt folk uden for faget. Troels Fink deltog i begyndelsen af 1973 i et møde i Sydslesvig, hvor spørgsmålet *Kan vi leve uden historiebevidsthed?* blev drøftet og udtalte sig ved den lejlighed yderst pessimistisk om det moderne menneskes historiske bevidsthed. Det foranledigede redaktør Børge Outze (1912-80) til at skrive følgende i en leder i dagbladet Information:

Det er ikke kun ligegyldighed, der ligger bag mangelen på »historisk bevidsthed.« Det er også fornemmelsen af, at meget af det, man kan skaffe sig viden om hos historikerne, enten er sludder eller ligegyldige detaljer, mens det, der betyder noget, ikke er forsøgt skildret. Så er det vist sagt (Outze 1973).

Samtidig med at Outze pegede på faghistoriens ligegyldighed, var danske faghistorikere igen begyndt at overveje fagets samfundsrelevans – en refleksion, der især var blevet fremprovokeret af studenteroprøret og dets slagord om

»forskning for folket.« I løbet af få år foretog Engberg en afgørende kovending og fik med sin bog om *Dansk Guldalder* (1973) igangsat en debat om forsknings værdigrundlag. Det skete ved, at han så nærmere på historieskrivningens ideologiske indhold og funktion – bl.a. med udgangspunkt i *Politikens Danmarks Historie*. Hvor han tidligere havde stillet sig aldeles afvisende til studentoprørets forestilling om, at historikerne skulle være med til at lave samfundet om, gjorde han nu historieforskningen og -skrivningen til led i den pågående klassekamp.

Hans indlæg blev kommenteret og imødegået fra flere sider. Inga Floto (f.1937) kunne i princippet godt acceptere, at »mødet mellem fortid og nutid kan være befordrende for begge«, men ikke Engbergs kritisk-indignerende tilgang til fortiden. Som hun så det, respekterede han ikke fortidens »egen ukrænkelige identitet«, fordi den blev analyseret og vurderet med udgangspunkt i nutiden og dermed ikke på dens egne præmisser. I sin anmeldelse pegede Niels Finn Christiansen (f.1937) på, at »positivisme, konservativ nyidealisme og indeklemmt selvtilstrækelighed har hvilet tungt over faghistorikernes verden«, og han så derfor *Dansk Guldalder* som »et sympatisk forsøg på at ruske op i den bolledej, som dansk historieskrivning i mange år har været.« Men samtidig rettede han opmærksomheden mod det forhold, at Engbergs »moralske radikalisme« ikke var stand til at analysere og forklare de konflikter, han tog op i bogen. Det skyldtes, at han manglede »en egentlig videnskabelig analyse af samfundsstrukturen« – altså en marxistisk klasse- og samfundsanalyse.

Et mere teoretisk reflekteret opgør med den positivistiske forestilling om forskningens værdifrihed blev udfoldet i den fagkritisk-marxistiske del af historikermiljøet. Der var to sider til dette opgør: dels en demaskerende kritik af den traditionelle faghistories værdigrundlag og samfundsmæssige funktioner, dels et forsøg på at få etableret en alternativ videnskabsteoretisk position. I *Den jyske Historiker* satte Steen Busck (f.1939) et frontalangreb ind mod traditionen i artikler som *Historikeren og samfundet* (1972) og *Historisk metode. Ideologi eller videnskab?* (1973). Sigtet var at skabe rum for etableringen af en alternativ metodelære og dermed en kritisk historievidenskab. Og i *Klassestandpunkt og historisk forskning* (1975) satte Benito Scocozza (f.1935) sig for at vise, at »bevidst eller ubevidst tager historikeren (...) parti i klassekampen, og det er denne partitagen, der er udgangspunktet for, om historikeren vil være i stand til at nærme sig en sand eller falsk erkendelse af de historiske sammenhænge.«

Hos hverken Busck eller Scocozza blev der gjort forsøg på at give en videnskabsteoretisk begrundelse for den marxistiske tese om, at historieforskning kun kan blive objektiv, når den åbent og bevidst indtager et partisk standpunkt. Det skete til gengæld, da Adam Schaffs *Historie og sandhed* blev oversat til dansk og udgivet i *Historievidenskabs* skriftrække i 1975. Tesen om erkendelsens partiskhed søgte at etablere en kobling mellem videnskab og politik, og den blev i Schaffs bog sat ind i en bred historiografisk og historieteoretisk ramme. Han skelnede mellem tre betydninger af partiskhed og påpegede, at partiskhed i betydningen at være i overensstemmelse med et bestemt partis politik selvføl-

gelig kan påkalde sig interesse som psykologisk og sociologisk faktum, men det kan aldrig blive et videnskabsteoretisk princip.

Når videnskab og politik blev koblet sammen, kunne det gøre et fag mere relevant og engagerende, men selvfølgelig også skabe en frygt for, at det blev misbrugt i en bestemt politisk sags tjeneste. En sådan frygt var med til at udløse 70ernes indoktrineringsdebat, og i den stod historieundervisningen centralt. Jens Chr. Manniche (f.1942), Preben Torntoft (f.1937) og Uffe Østergård (f.1945) tog i *Historieopfattelse og samfundsudvikling* (1978) spørgsmålet om »indoktrinerings« og »politisering« op til nærmere overvejelse. Som de så det, var historieopfattelser et uomgængelig element i samfundslivet, og de mente derfor ikke, at det ville være muligt at beskæftige sig med historie uden at bevæge sig ind i et politisk konfliktfelt. Men man kunne sammenligne historieopfattelsernes samfundsmæssige funktioner på en saglig og kritisk måde, og i lyset heraf foreslog de, at der blev skelnet mellem en historieopfattelses emancipatoriske, affirmative og reaktionære funktion.

Manniche, Torntoft og Østergårds overvejelser over fagets brugsværdi tog udgangspunkt i en materialistisk-dialektisk samfundsanalyse, men der fandtes også andre positioner. Når der i 70erne skulle præsenteres et alternativ til et fagkritisk-marxistisk syn på fagets samfundsrelevans, greb flere historikere tilbage til arven fra Bagge og pegede på, at indsigt i det komplekse og tidsbundne kunne danne en modvægt til de ensidige og dogmatiske opfattelser, der var oppe i tiden. I 1973 skrev Kai Hørby (1935-93) en artikel om *Historieforskningens samfundsrelevans*, hvori han åbenlyst koketterede med, at en del læsere sikkert ville rynke på panden på grund af »det ufatteligt reaktionære« i hans synspunkter. Han pegede på det flertydige i begrebet »samfundsrelevans« og angreb den »omløbende vulgærmarxisme«, fordi den gjorde historisk forskning overflødig og indtog en totalitær holdning. Det er ikke forskningens opgave – sagde han – at »hænge skilderier op på borgerskabets eller på proletariats væg«, derimod skal den føre folk i det historiske værksted, og her vil de opdage værdien af den historiske metode, når der blev arbejdet i spændingsfeltet mellem kildens og historikerens »tids- og stedsbundenhed.«

Hørbys bidrag til relevansdebatten var kendetegnet ved en dobbelthet: det var på samme tid et angreb på en marxistisk og et forsvar for en historistisk position. Samme dobbelthet fandtes i Niels Steensgaards (f.1932) foredrag om *Historiens samfundsrelevans* fra 1974. Samfundsrelevans – fastslog han indledningsvis – er en subjektiv størrelse, og han introducerede begrebet »idoler« for at kunne præsentere sin egen forståelse af fagets relevans. Ved »idoler« forstod han »de forestillingskredse eller tankevaner, der står i vejen for sand omverdenserkendelse« og satte i øvrigt lighedstegn mellem idoler og »teori og ideologi.« Historikernes opgave blev herefter beskrevet således:

Vi er ikke tempelvogtere for nogen idoler overhovedet, vi er fagligt forpligtet til at være kættene. Vi har i det kritiske, empiriske funderede studium af fortiden værktøjet til at efterprøve de idoler, der vedrører menneskesamfund i tidsforløb (...) God historieforskning præges (...) af en hensynsløs mangel på stringens i begrebsdannelse og afgrænsning. God

historieundervisning bør præges af det samme. Vi tager vort udgangspunkt i det unikke, vi studerer det enkelte fænomen ud fra alle de synsvinkler, de bevarede kilder tillader, vi er ikke forpligtede til at bringe fænomenet på plads i modsigelsesfri sammenhæng, tværtimod ser jeg det snarere som vor pligt at vise virkelighedens tilbøjelighed til at opføre sig uregerligt i forhold til vore idoler, dvs. vore begreber og tankevaner. Vor opgave er at vise tilværelsens mangfoldighed. Mangfoldigheden skræmmer. (...) Konfrontationen med den historiske mangfoldighed bør skræmme både forskeren, læreren og (...) eleven, for kun gennem usikkerheden overfor det bestående kan der skabes noget nyt (Steensgaard 1974, 18-9).

Forlæggeren Poul A. Jørgensen udgav i 1981 en essaysamling om *Hvad er historie*, i hvilken en række faghistorikere og samfundsdebattører gjorde rede for deres forståelse af historiens kendetegn og betydning. Erland Porsmose (f.1953) var en af faghistorikerne, og hans essay om *Historie og historikere* fremstod som et forsøg på at videreudvikle den baggeske relativisme i – hvad der historieteoretisk kaldes – en præsistentistisk retning. Det vil sige, at man går ind for den opfattelse, at fortiden egentlig slet ikke kan erkendes, og at historikerens virksomhed derfor må ses som udtryk for sin samtids forudsætninger og interesser.

Porsmose fandt det utilfredsstillende, at overvejelser over relevans og formidling indtog en så tilbagetrukket plads i dansk faghistorie, og gjorde sig til talsmand for det synspunkt, at faghistorikerens forhold til det interesserede publikum helst skulle ligne det mellem præsten og menigheden. Han fandt det yderst problematisk, at mange af hans kolleger var af den opfattelse, at de kunne forholde sig objektivt til det historiske stof og dermed holde sig uden for »nutidige modsætningsforhold og politiske kontroverser.« »At tale om objektiv historieskrivning« – påpegede han – »bliver alene af denne grund absurd – historieforskningen er samfundsengageret, netop deri ligger dens berettigelse.« Historieforskning forudsætter imidlertid altid brugen af ordningsprincipper, og disse må historikeren hente i sin samtid. Men Porsmose føjede samtidig til, at det ikke skulle forstås som et forsvar for »en form for individuel historisk relativisme.« Da ordningsprincipperne må hentes i samtiden, vil de være fælles for flere historikere, og man kunne derfor tale om, at historikere arbejder inden for rammerne af en samfunds- og tidsbunden objektivitet.

70ernes debat om historiefagets sigte og brugsværdi kom også til at sætte sit præg på periodens danmarkshistorier. Det fremgår fx af *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960*, som Søren Mørch (f.1933) udgav i 1982. Han ville i den ikke alene informere sine læsere om, hvordan forholdene i Danmark havde ændret sig i perioden fra 1880 til 1960, men søgte også åbenlyst at provokere og påvirke dem. Der var tale om en politisk engagerende historieskrivning: den ville give befolkningen en ny og anderledes danmarkshistorie dels ved at fremlægge en yderst kontant materialistisk forklaring på samfundsforandringerne, dels ved konsekvent at anskue forandringsprocessen ud fra menigmands synsvinkel og vurdere den på folkemassens præmisser.

Et splittet fag

Essaysamlingen *Hvad er historie* fra 1981 kom i praksis til at danne afslutningen på 70ernes debat om historiefagets samfundsrelevans. Når den ikke blev ført videre, var grunden nok den, at mange historikere begyndte at betragte den som et afsluttet kapitel i fagets historie. Det skal ikke forstås derhen, at der i 80erne var ingen, der interesserede sig for dette spørgsmål. Men det betyder, at det ikke længere var et centralt eller omstridt emne i den historiefaglige offentlighed.

En af de få, der i 80erne beskæftigede sig med relevansspørgsmålet, var Leo Tandrup (f.1935), der i *Ravn. Kristian Erslev: Menneske – Historieforsker – Historieskriver* (1979) tog et opgør med den fremherskende fagtradition. Han søgte at udfordre den nypositivistiske, værdineutrale historieforskning ved at aflive den myte, som danske faghistorikere havde bygget op omkring traditionens grundlægger. Han gjorde det ved at vise, at den gamle Erslev slet ikke havde sat sig for at få fjernet fantasi, følelser og engagement fra historievidenskaben. Dette opgør førte han videre i *Den prostituerede muse* (1987), der gik skarpt i rette med faget, fordi det har droppet den identitetsskabende fortælling til fordel for en analytisk-diskursiv fremstilling. Selvom Tandrup var yderst ihærdig i sit opgør, fik det ikke nogen større virkning blandt faghistorikere. Hans Erslev-analyse er blevet kritiseret og afvist, men ellers har de ikke følt sig foranlediget til at tage hans synspunkter op til overvejelse eller diskussion.

Hvordan tager fagets sigte og brugsværdi sig ud midt i 90erne? En drøftelse af det spørgsmål kan tage NASHU-rapporten *Forskning i Danmark: Humaniora. Status og strategiske perspektiver* fra 1996 som udgangspunkt. NASHU står for National Strategi for Humaniora, og det er en tværhumanistisk gruppe med bl.a. medlemmer af Statens Humanistiske Forskningsråd (SHF), der har udarbejdet rapporten på grundlag af de foreliggende langtidsplaner for og evalueringer af humanistisk forskning. I den kan man finde et portræt af dagens danske faghistorie. I indledningen til det særlige afsnit om historie hedder det:

Historien er et fond af erfaring, hvorpå der nødvendigvis må trækkes, når dagens beslutninger skal træffes og fremtidens muligheder planlægges. Kronologien er historiens ryggrad baseret på den grundantagelse, at en given situation bedst kan forstås ved at kortlægge og forklare den udvikling, der har ført frem hertil. Samtidig spiller historien en stor rolle som identitetsskaber på individniveau over forskellige sociale grupperinger til hele samfund og deres regionale indplacering f.eks. på europæisk niveau. Kritisk anvendt viser historien imidlertid også, at den stedfundne udvikling var en mulighed blandt utallige, og der er altid alternative modeller. I en tid med hastigt tiltagende internationalisering og ikke mindst øget europæisk integration bliver historiens betydning for den kulturelle forankring styrket (NASHU rapport 1996, 50).

I rapporten findes der også en fremadrettet strategisk del, og her præsenteres temaet *Kulturarv og historisk forandring* som det kommende satsningsområde. Det hedder her:

God forskning i vores historie og kulturarv er en forskning, der skaber en dialog mellem nutid og fortid, hvor fortiden kun kan svare gennem en metodisk bevidst og kritisk forskning. Den gode forskning fungerer ved, at den sætter spørgsmålstegn ved det som nutiden anser for selvfølgeligt eller uundgåeligt. Derved er forskningen i vores historie og kulturarv både en udvidelse af vores faktiske viden og en frigørende videnskab. (...) Indsigt og forståelse af fortiden kan på afgørende måde afmontere fordomme mellem befolkningsgrupper og nationer. Viden om historiske forhold spiller en vigtig rolle i identitetsdannelsen, socialt, kulturelt og nationalt, og dermed også i forståelsen af mellemfolkelige relationer i en stadig mere globaliseret verden. Det er sådanne indsigter, der gør historiebevidsthed (Sst., 135).

Dansk historieforskning præsenteres her som et fag, hvor arbejdet med at bearbejde fortiden er funderet i en interesse for nutidens lokale og nationale, regionale og globale udfordringer. Når man læser NASHU-rapporten, føler man sig på det nærmeste hensat til tiden mellem 1880 og 1945, da den fremherskende norm var, at danske historikere søgte at samtænke videnskab og politik i et forsøg på at bruge faget – som det blev sagt – »i det levende Livs Tjeneste«. Derfor må det spørgsmål melde sig: er der et rimeligt samsvar mellem portrættegningen i rapporten og den aktuelle faghistorie?

Den forhåndenværende virkelighed er alt for broget til, at det spørgsmål kan besvares med et enkelt ja eller et klart nej. I slutningen af 1993 afholdt SHF et seminar om *Dansk historieforskning gennem de sidste 25 år, nu og i år 2012* med oplæg af bl.a. Ole Feldbæk (f.1936), Harald Gustavsson (f.1953) og Birgit Løgstrup (f.1941) og med mere end 100 deltagere fra universiteter og arkiver, forskningsinstitutioner og forlag, det politiske system og de historiske foreninger. Det billede af dansk faghistorie, der blev oprullet ved den lejlighed, passede i hvert fald ikke med det, man finder i NASHU-rapporten. Havde seminarets signalement af dansk faghistorie lignet rapportens ville Flemming Kiilsgaard Madsen – der er formand for Historielærerforeningen for gymnasiet og hf – ikke have gjort følgende til den afgørende pointe i sin rapport fra *En dag om dansk historieforskning i Eigtveds Pakhus* (1993):

For en underviser fra gymnasiet var seminaret en lidt forstemmende oplevelse. Det forekommer, der er langt fra den etablerede historieforskning til det, der er den daglige undervisnings anliggende. Man kommer let til at spekulere på, hvad årsagen mon er til, at vi har relativt mange undervisere og foredragsholdere uden for historievidenskabens kreds til at optræde på vore efteruddannelseskurser. (...) Vores elever kan ikke stilles tilfreds ved klassisk kildekritik og traditionelle synteser, men kræver perspektiv og engagement fra lærerens side. Vores opfattelse af historiens nytte er derfor fast forankret i de krav, som stilles til den daglige undervisning (Madsen 1993, 29).

Ved SHF-seminaret i 1993 fik spørgsmålet om forholdet mellem videnskab og politik, mellem fag og engagement ingen nævneværdig opmærksomhed, men det er dukket op i andre sammenhænge. John Christensen (f.1948) og Henrik Stevnborg (f.1948) har søgt at udmønte konsekvenserne af at se faghistorien gennem et sæt postmodernistiske briller. Det afgørende for dem er påpegnin-

gen af, at der ikke i erkendelsesmæssig henseende kan etableres et klart skel mellem faghistoriske værker og fiktionstekster. Det har – mener de – den konsekvens, at »den postmoderne historiker véd, at historien er den enkeltes ansvar«, og de gør sig derfor til fortalere for et relativistisk tilgang. Her skal det bemærkes, at der er forskel på en postmodernistisk og en Baggesk relativisme: hvor den første vil være principiel og radikal, er den anden snarere moderat og praktisk.

Midt i 90'erne har Niels Thomsen (f.1930) og Steen Busck igen taget spørgsmålet om historiefagets samfundsrelevans op til overvejelse: Thomsen i en artikel fra 1994 om *Historiens Janushoved* med undertitlen *Om vor skjulte skavank: relevansblindhed* og Busck i et essay fra 1995 om *Hvad skal det nytte?* med undertitlen *Om ikke at lade den virkelige historie og det virkelige liv passere forbi uden for vinduerne*. Der findes ligheder såvel som forskelle i deres behandling af relevansproblemet. Begge stiller sig afvisende til en udpræget relativistisk tilgang, begge peger på behovet for at få etableret et tættere samarbejde med samfundsvidenskaberne, hvis faget skal kunne øge sin brugsværdi, og begge modstiller en faghistorisk fremstilling og en formidlende historiefortælling. Men hvor Thomsen stiller sig aldeles afvisende til det, han nedladende betegner 'formidlingsforskningen', viser Busck respekt for dem, der med udgangspunkt i et nutidsengagement fortsat søger at få fortælling og videnskab til at hænge sammen. Og hvor Thomsen kaster vrage på enhver form for historieforskning, der »direkte sigter mod 'identitetsskabelse' eller andre ikke-videnskabelige mål«, ønsker Busck at fremme den historieforskning, der vil »at tage sit parti« i nutidens stridigheder – altså den forskning, der kan bruges til at få klarlagt, »hvilke interesser der er på spil, og hvilke man vil tjene.«

Det er ikke videre vanskeligt at finde en række artikler og bøger, der passer fint med NASHU-rapportens billede af dansk faghistorie. Et nutidsengagement indgår som en afgørende dimension og drivkraft i flere bind af *Det europæiske hus* – fx i Mørchs om *Civilisationen* og Hørbys om *Den kristne middelalder*, begge fra 1991. Det kendetegner *Den danske revolution 1500-1800. En økohistorisk tolkning* (1991) af Thorkild Kjærgaard (f.1945) og ikke mindst de artikler og debatindlæg, der fulgte i kølvandet på disputatsen. En sådan dynamik ligger ligeledes bag flere af Uffe Østergårds artikler og især hans bog *Europas ansigter. Nationale stater og politiske kulturer i en ny, gammel verden* (1992).

Men der er heller ikke vanskeligt at finde en række eksempler, hvor NASHU-rapportens billede er i åbenbar strid med den foreliggende virkelighed inden for dansk faghistorie. Hvis karakteristikken var rammende og fuldgyltig, skulle den også passe på et stort og prestigefyldt grundforskningsprojekt som det om *Dansk Identitetshistorie* (1991-2). Men det gør den ikke. Et værk om dansk identitet kunne synes som en særdeles oplagt mulighed til at vise faghistoriens relevans og værdi i en nutidig sammenhæng, men det var et strukturerende hensyn bag hele projektets projektering, at det skulle holde sig på behørig afstand af nutidens kampe om danskernes identitet. Det holdt sig således pænt på afstand af kontroversielle emner som forholdet mellem 'danskere' og 'indvandrere' og diskussionen om danskernes identitetsmæssige plads i dagens

og morgendagens Europa. Hele værket måtte følgelig blive utrolig fortidsfikseret og ganske uengagerende. I praksis kunne det dog ikke helt holde sig fri af nutidens identitetspolitik. Men når det bevægede sig ind på dette felt, skete det ikke for at sætte – med NASHU-rapportens ord – »spørgsmålstegn ved det som nutiden anser for selvfølgelig eller uundgåeligt«, tværtimod leverede det en aldeles ordinær legitimering af en traditionel dansk selvforståelse.

Det bliver på dette sted relevant at spørge: hvordan tager Gyldendal og Politikens 16 binds store *Danmarkshistorie* (1988-91) sig ud i denne sammenhæng? Den adskiller sig på flere punkter fra sin forgænger. Den nye blev redigeret af Olaf Olsen (f.1928), der som landets rigsantikvar hørte hjemme i faghistoriens centrum snarere end dens periferi, og den blev i modsætning til forgængeren i hovedsagen skrevet af centralt placerede universitetshistorikere. En sammenligning af de indledende programmerklæringer viser også en forskel.

I deres indledning til *Politikens Danmarks Historie* (1962-66) markerede Koch og Danstrup ikke alene, at fremstillingen skulle bæres af et samfundsengagement og fungere identitetsdannende, men de pegede også på den udfordring, som værket skulle være med til at tackle: den europæiske integration. I Olsens indledning *Den nye Danmarkshistorie* (1988) tages to temaer op. Der gøres meget for at overbevise læserne om, at værket hviler på et solidt fagligt fundament og fremlægger »den historiske forsknings seneste landvindinger.« Det bliver endvidere tilkendegivet, at værket knytter an til den tradition, der ser historie som livets læremester (*magistra vitae*). Det sker dels ved i tilknytningen til indledningen at citere Holbergs udsagn: »Jeg holder den historiske videnskab næst Guds ord for den nyttigste af alle« og føje til, at »historien spiller fortsat en afgørende rolle i vor bevidsthed og præger vor opfattelse af nutiden og vore ønsker til fremtiden.« Det sker tillige i selve teksten, hvor Olsen fremfører det synspunkt, at faghistorikernes samfundsengagement kan forklare, hvorfor ungdoms- og studenteropgøret »ikke i nævneværdig grad rettede skytset mod« dansk faghistorie.

I præsentationen af *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie* – kan man sige – knyttes der en tråd tilbage til Engelstofts idé om historiefagets dobbeltansigt. Værket ønsker at fremstå både som lødig historieforskning og som engagerende og perspektiverende historieformidling. Men det er værd at bemærke, at der gøres intet forsøg på at få indkredset de punkter, hvor det vil påvirke læsernes samtidsforståelse og fremtidsforventninger. Det har sin forklaring: fraværet af fælles sigtepunkter skyldes, at de enkelte bind er skrevet ud fra vidt forskellige samfundssyn og politisk-kulturelle værdisæt, og det har selvfølgelig haft sin pris. Den ny danmarkshistorie mangler en indre sammenhæng og et samlende perspektiv, og den fremstår derfor som et ret splittet og uafklaret skrift. Dette kan være med til at forklare det forhold, at det kun sjældent – synes jeg – giver læseren en oplevelse af, at »Historieforskningen og Historieskrivningen [er] en stor og betroet og farlig Gerning.«

Når man ser tilbage, viser det sig, at dansk faghistorie gennem hele det 20. årh. har haft et dobbeltansigt, men det betyder ikke, at faget til stadighed har haft den samme fysiognomi. Det ene af dets to ansigter – viser det sig – har

vedvarende været der, det andet har derimod i visse perioder været særdeles synligt, i andre mere tilbagetrukket og udvisket. Det mere konstante træk har været den faglige stræben: ønsket om at frembringe en lødig og pålidelig indsigt i fortidige begivenheder og forhold. Det variable har været det politisk-kulturelle engagement: ønsket om at bruge faget til at bearbejde og perspektivere samtidens udfordringer og derigennem være med til at etablere en sammenhæng mellem en fortidsfortolkning, en samtidsanalyse og et sæt fremtidsforventninger. Og netop spørgsmålet om, hvordan forholdet mellem videnskab og politik kan og skal håndteres, står fortsat som et af de centrale strids- og brudpunkter i dansk faghistorie.

Litteratur

- Arup, Erik 1925-32, *Danmarks Historie*, bd. 1-2.
 Arup, Erik 1927, Den nye historisk institut, in *Politiken*, d. 1.12.
 Bach, Erik (udg.) 1942, *Danske Historieskrivere*.
 Bagge, Povl 1952, Historiesyn og historieforskning, in *Videnskab og livssyn*, (= *Mennesket i Tiden*, bd. 7), s.62-85.
 Busck, Steen 1972, Historikeren og samfundet, in *Den jyske Historiker*, 5.årg., nr. 2, s.3-15.
 Busck, Steen 1973, Historisk metode. Ideologi eller videnskab?, in *Den jyske Historiker*, 6.årg., nr. 2, s.2-29.
 Busck, Steen 1995, Hvad skal det nytte?, in Knud Peter Jensen (udg.), *Havkat mellem hav og himmel*, s. 154-69.
 Christensen, Aksel E. 1954a, Metafysisk Kongerokade, in *Berlingske Aftenavis*, d. 16.12.
 Christensen, Aksel E. 1955, Digter kontra Historiker I & II, in *Berlingske Aftenavis*, d. 5.-6.1.
 Christensen, John & Stevnsborg, Henrik 1993, Historikerfejde, in *Fortid og nutid*, s.235-42.
 Christiansen, Niels Finn 1975, Anmeldelse af Engberg: Dansk guldalder, in *Politisk Revy*, nr. 260, d. 14.2.
 Clausen, H.P. 1963, *Hvad er historie?*
 Dahl, Ottar 1964, *Införing i historieforskningens metodelære*.
 Engberg, Jens 1969, Historiens nytte, in *Fortid og nutid*, bd. 24, s.3-21.
 Engberg, Jens 1973, *Dansk guldalder*.
 Engelstoft, Povl 1943, Historie, in S. Dahl (udg.), *Danmarks Kultur ved Aar 1940*, bd. 7, s.155-65.
 Erslev, Kristian 1911a, *Historisk Teknik*.
 Erslev, Kristian 1911b, *Historieskrivning*. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori, (optrykt i *Historiske Afhandlinger*, bd. 2, 1937, s.220-65).
 Erslev, Kristian 1911c, *Vort Slægts Arbejde i dansk Historie*, (optrykt i *Historiske Afhandlinger*, bd. 2, 1937, s.208-19).
 Feldbæk, Ole (udg.) 1991-92, *Dansk Identitetshistorie*, bd. 1-4.
 Floto, Inga 1976, Anmeldelse af Engberg: Dansk guldalder, in *Historisk Tidsskrift*, bd. 76, s.194-98.
 Hansen, Martin A. 1950, *Leviathan*.
 Hansen, Martin A. 1952, Forord, in *Videnskab og Livssyn*, (= *Mennesket i Tiden*, bd. 7), s.5-8.
 Hansen, Martin A. 1954a, En Lovring, in *Berlingske Aftenavis*, d. 13.12.
 Hansen, Martin A. 1954b, Kongerokade, in *Berlingske Aftenavis*, d. 14.12.
 Hansen, Martin A. 1954c, Om Historiker og Digter, in *Berlingske Aftenavis*, d. 27.12.
 Historikergruppen 1950-51, *Danmarkshistorie*, bd. 1-2.
 Historisk Forening ved Aarhus Universitet 1969, *Hvad skal det nytte?*
 Hvidtfeldt, Johan 1959, Dansk historisk Fællesforening og det historiske arbejde gennem et halvt århundrede, in *Fortid og nutid*, bd. 20, s.371-80.
 Hørby, Kai 1973, Historieforskningens samfundsrelevans, in *1066. Tidsskrift for Historisk Forskning*, 3.årg., nr. 2, s. 3-11.

Hørby, Kai 1991, *Den kristne middelalder*.
 Jørgensen, A. D. 1915, *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie* (1. udg. 1882).
 Kjærgaard, Thorkild 1991, *Den danske revolution 1500-1800*.
 Koch, Hal og Danstrup, John (udg.) 1962-66, *Politikens Danmarks Historie*, bd. 1-14.
 la Cour, Vilhelm 1937-40, *Danmarks Historie*, bd. 1-2.
 Linvald, Axel 1938, Vor Historieskrivning og dens nationale Opgaver, in *Tilskueren*, bd. 55, s.13-21.
 Madsen, Flemming Kiilsgaard 1993, En dag med dansk historieforskning i Eigtveds Pakhus, *Noter om historie og undervisning*, nr. 118, s.128-29.
 Manniche, Jens Chr., Torntoft, Preben & Østergård, Uffe 1978, *Historieopfattelser og samfundsudvikling*.
 Munch, P. 1964, *Erindringer*, bd. 5.
 Mørch, Søren 1982, *Den ny Danmarkshistorie*.
 Mørch, Søren 1991, *Civilisationen*.
 NASHU rapport 1996, *Forskning i Danmark: Humaniora. Status og strategiske perspektiver*.
 Olsen, Olaf (udg.) 1988-91, *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 1-16.
 Outze, Børge 1973, Historie, in *Information*, d.27.1.
 Porsmose, Erland 1981, Historie og historikere, in Paul A. Jørgensen (udg.), *Hvad er historie*, s.135-47.
 Schaff, Adam 1975, *Historie og sandhed*.
 Scocozza, Benito 1975, Klassestandpunkt og historisk forskning, in *Hist*, 6.årg., nr. 8, s.22-35.
 Skovmand, Roar 1981, Clios børn. Blade fra Historikergruppens første år, in *Historie og undervisning*. Festskrift til Kjeld Winding, s.181-94.
 Steensgaard, Niels 1974, Historiens samfundsrelevans, in *Hist*, 5.årg., nr. 7, s.15-9.
 Tandrup, Leo 1979, *Ravn*. Kristian Erslev: Menneske – Historieforsker – Historieskriver.
 Tandrup, Leo 1987, *Den prostituerede muse*.
 Thomsen, Niels 1994, Historiens Janushoved, in *Historisk Tidsskrift*, bd. 94, s.82-94.
 Østergård, Uffe 1992, *Europas ansigter*.

Rundt om krisen

– dansk senmiddelalderforskning 1965-95

Per Ingesman

Den danske tradition for middelalderhistorie

Middelalderen har altid indtaget en særlig betydningsfuld plads i dansk faghistorie. Det hænger sammen med, at sigtet med at skrive historie længe var udtalt nationalt. Danmark skulle have en fremstilling af den glørværdige fortid, der kunne styrke selvbevidstheden og sammenholdet indadtil og hævde nationens anseelse og agtværdighed udadtil. I den sammenhæng kom middelalderen – fra vikingetiden med erobringen af England over højmiddelalderen med Valdemarernes ekspansion i Østersøområdet til senmiddelalderen med den nordiske trestatsunion under dansk ledelse – ind som den nationale storhedstid par excellence.

Dette gjorde sig også gældende efter at Kr. Erslev og den radikale historikertradition havde sat spørgsmålstegn ved, om militær ekspansion udadtil nu også var det vigtigste udtryk for storhed i den nationale historie. Det moderne gennembrud i dansk historieforskning omkring 1880 gjorde op med ældre konservative og nationalromantiske historieopfattelser, men ingenlunde med synet på middelalderen som noget særligt i Danmarks historie. Også de radikale historikere var fascinerede af den middelalderlige storhedstid, selv om de ofte lagde accenten helt anderledes end forgængerne. Som et karakteristisk eksempel kan nævnes, hvorledes Kr. Erslev på den ene side valgte *Valdemarernes Storhedstid* som emne for en af sine berømte undersøgelser (Erslev 1898), men på den anden side omhyggeligt understregede, at grundlaget for Valdemarernes stærke kongemagt og ekspansion udadtil var en harmonisk samfundsorden, hvor lighed, frihed og fredsommelighed var de dominerende træk hos folkets brede masse.

Som påvist af Jens Chr. Manniche indarbejdede Erslev således centrale ele-

Mangfoldighedens pris

Dansk faghistorie – en status